

men maiores se fratres esse non dominos. Si autem secus egerint, familiarum finem atque tranquillitatem perturbant, et ius naturae pervertunt.

ARTICVLVS IV.

De commercio et contractibus.

I.

Ad communem civilis societatis felicitatem requiritur, ut non desint res necessariae, atque etiam utiles; si fieri possit, habeantur. Quare *quum non omnis ferat omnia telus: heic segetes, illic veniant felicius noae*; inter homines institui debet *commercium*, quod nihil aliud est, quam *rerum superfluarum cum necessariis vel utilibus permutatio*. Res autem vel soli naturae debentur, vel naturae et industriae simul, aut tandem soli industriae acceptae referuntur. Ad primam rerum classem pertinent ea omnia, quae suapte natura fert tellus sine hominum labore. At si ea, quae tellus suppeditat, industria et labore excolamus, haec pertinent ad *agriculturam*. Si autem ea labore atque industria perficiantur ita, ut formam mutent, et in alios usus trahantur; haec ad *manufacta* pertinent. Si tandem industria suis propriis viribus soloque naturae studio ipsius naturae opera in aliquem usum convertat, haec *artes liberales* appellantur. Innumerae fere sunt industriae species, sed haec ad duo genera, nempe *manufacta* et *artes liberales* revocantur. Mutua hominum inter se communicatio traiciendi maris

necessitatem induxit, atque ex hac necessitate orta est industriae species, quae *ars nautica* vocatur. Maria autem et flumina piscium copiam suppeditant, atque hinc alia commercii species. Aurum atque argentum velut mercium pretia, atque etiam velut merces mutuo consensu instituerunt homines. Hoc ultimum auri atque argenti commercium *cambium* dicitur. Tandem populorum quorundam intelligentia et dexteritate factum est, ut comparata fuerint dominia in aliis regionibus earum rerum, quae in propria patria sibi deerant, feracissimis. In has regiones missi fuere homines satis magno numero, qui ea excolerent, quae regiones illae subministrant, eaque consumerent: tales acquisitiones *coloniae* fuerunt appellatae. Itaque hae septem sunt praecipuae commercii partes: *agricultura, manufacta, artes liberales, piscandi industria, navigatio, cambium* et *coloniae*. Duplici ratione in societate politica considerari potest commercium; quatenus nempe est rerum, quas vel patria ipsa vel coloniae ferunt, domestica atque interna communicatio: rerum superfluarum in alias regiones exportatio: rerum autem exterarum in propriam regionem advectio, ut vel in ipso loco consumantur, vel in alias regiones iterum exportentur. En primum considerandi commercii rationem. Considerari etiam potest commercium, quatenus est in societate politica civis alicuius occupatio atque conditio, illudque consistit in *permutatione, emtione, venditione*, proposito lucri fine. Sub hac duplici consideratione commercii negotium examinabimus: pauca tamen de

commercii origine et progressu antea dicturi.

II. Ex generali iam explicata commercii notatione manifestum est, primis etiam terrae incolis non defuisse quamdam commercii rationem. Cain fuit *agricola*: Abel *pastor ovium*: Tubalcain *malleator et faber in cuncta opera aeris et ferri*. Haec autem diversae artes aliquam rerum permutationem, commercium aliquod supponunt. Primis quidem temporibus ita consueverat rerum permutatio, ut certa rei alicuius quantitas datae rei alterius summae aequivaleret. Proprio manuum labore mutua commoda sibi conferebant homines, atque de reciproca utilitate magis quam de rerum pretio erant solliciti. Crescente hominum numero, ipsam quoque rerum permutationem multiplicari necessum fuit. Rerum quarumdam copia, aliarum autem inopia fieri debuit, ut cresceret vel decreceret pretium, atque hinc difficilis fuit rerum ipsarum permutatio. Auctum est permutationis incommodum, aucto commercio, divisisque per terram populis et in diversa redactis imperia. Varia soli qualitas variaque incolarum industria effecere, ut regiones quaedam nonnullis naturae artisque operibus abundarent, quibus carebant vel indigebant aliae. Inaequalis hominum conditio fecit, ut rerum raritate et pretio ab aliorum vulgo sese distinguere voverint. Hinc originem habuit luxus, industriam excitavit acuitque cupiditas: hinc rerum superfluarum usus, atque hominum ratione dignitatis vel divitiarum inaequalitas ad ipsas vitae necessitates atque commoditates sese extendit. Itaque rerum permutatio antea difficilis, temporum

successu fieri non potuit. Hinc gentium conventionem institutum fuit commune rerum pretium, aurum scilicet, argentum et aes. Duae igitur tunc exstiterunt divitiarum species, quarum prima in naturae artisque operibus posita erat, altera autem in metallorum copia. Commercii naturam non mutavit haec metallorum substitutio, quae velut secunda commercii *epocha* haberi potest. Asia, generis humani incunabulum, longe ante alias terrae regiones incolis frequentissima fuit, atque haec fuit prima commercii, magnorum imperiorum, splendidiorisque luxus sedes. Amplissimae in his opulentissimis regionibus victoriae, regum assyriorum luxus, urbis Babylonis magnificentia commercii vim artiumque perfectionem testantur. Sed intra ipsos regni fines limitatum fuisse videtur commercium. Phaenices exiguam Syriae regionem incolenaes maria humanae cupiditatis, ut ita dicam, repagula prima frangere ausi sunt. Apud alios omnes populos naturae artisque fructus atque metalla eorum pretia summo labore quaesiverunt. Orientis, Africae et Europae opes in Tyro et Sydone accumulatae in alias regiones pro necessitate, utilitate, luxu, terra marique transierunt. Alias omnes phaeniciorum urbes splendore et commercio longe superabit urbs Tyri. Tyrionum colonia fuit Carthago, quae commercii amplitudine maxime floruit. Interea autem Graecia florentissimi imperii fundamenta iecit, tum hominum frequentia tum industria. Ex persarum invasione suas vires suaque commoda intellexit Graecia, quam res navalis Asiae formidabilem fecit. At graeci fa-

tionibus divisi, et gloriae fere unice servientes, de amplificanda commercii utilitate non multum fuere solliciti.

Ab Alexandri imperio repetenda est tertia commercii *epocha*. Civitatem Tyri diruit Alexander, et Syriae commercium communi ruina involvit. Aegypto, quae exterarum nationum auxilio hactenus nullum opus habuerat, cum aliis populis commercium fovere coepit, faventibus in primis nuper detectis indiis et mari indico. Aedificata fuit Alexandriae urbs, indiarum totiusque Occidentis commercii velut centrum. Post mortem Alexandri eius successores in Aegypto Ptolemaei vestigiis Alexandri insistebant, naviumque classes per mare rubrum et mediterraneum instruxerunt. His succedentibus commercii regnorumque vicissitudinibus, amplissimi domini fundamenta ponebant romani, quibus sese foedere iunxerunt minores respublicae commercio deditae. Hae carthaginensium commercium extenuarunt, atque tandem illud simul cum Carthagine eversum ruinisque sepultum. At Roma, gentium fere omnium domina, commercii artem respuit, aliorum tamen, quos subegerat, populorum commercium protexit. Longius esset commercii progressum persequi, et a nostro instituto alienum. Sed ex his primis commercii temporibus manifestum est, triplicem esse commercii causam. 1.^a Fuit necessitas atque utilitas. 11.^a Dominiorum institutio. 111.^a Luxus atque cupiditas.

III. Ex commercii notione evidentissima fiunt haec, quae sequuntur principia. I. Rerum super-

fluarum exportatio certissimum est Incurum. II. Utillissima est rerum superfluarum exportatio, si res superfluae incolarum industria perficiantur. III. Rerum externarum advectio, si arte perfici possint et industria in alios usus converti, maxime utilis fieri poterit. Quare *materiae primae*, ut vocant, advehendae, domesticis non exteris manibus elaborandae. IV. Si res exterae advehantur, quae rerum domesticarum consumptionem impediant, artiumque progressum retardent, certissima imminet nationis ruina. V. Si advehantur merces exterae, quae immoderatum luxum foveant, praesentissimum inde oritur nationi detrimentum. VI. Si adveantur res necessariae, malum quidem necessarium est, certa tamen creatur pauperies. Quare, si fieri possit, curandum est, ut quod natura negat, incolarum ars suppleat. VII. Si res exterae advehantur, ut industria perfectae exportentur, summum inde adferri potest nationi beneficium. VIII. Mutua mercium permutatio nationi utilissima esse solet, nisi praemissis principiis fuerit contraria. His paucis documentis tota continetur commercii *exterioris* ratio, illius nempe commercii, quod cum exteris nationibus viget. Est autem commercium aliud, *interius* scilicet sive domesticum, quo nempe cives, vel eiusdem societatis membra, ea, quae sibi desunt, necessaria vel utilia mutuo subministrant. Commercii leges praescribere nostrum non est. Sed quod ad ethices praecepta maxime attinet, monebimus id omnino oportere, ut bonos cives sese praebeant negotiatores, ut patriae commodis atque utilita-

ti serviant. Omnium quidem civium illud est officium, sed negotiatoribus maxime commendari debet. Hi enim in proxima huius praecepti violandi occasione fere semper versantur. Multae sunt morales commercii leges, quas pro instituti nostri ratione sigillatim explicabimus.

IV. Hominum improbitas ac mala fides primam ut legibus, ita pactis, quae sunt quasi privatae leges, originem dedisse videtur. Nam inter viros honestos, iustitiae amantes, reciproce et sincere amicos, nullus nec legibus civilibus nec pactis locus est. Hinc praeclare observavit Aristoteles, in locum amicitiae civilem iustitiam successisse. *Contractus*, sive *pactum* est: *duorum aut plurium consensus in idem placitum, obligationis constituendae aut tollendae causa*. Contractuum usus est omnino necessarius, nec minus necessaria est in servandis contractibus fides. Egent locupletiores tenuium quoque hominum ope et labore. Colloquiis igitur et pactis opus est, ut de rerum laborisque pretio convenient. Sanctissima esse fidei servandae iura, non solum ostendit ipsa fidei notio, verum demonstrant et gravissima, quae vitam humanam vexant mala. Haec enim ex perfidia plerumque oriuntur: fide violata, damno adficiuntur alii fidem nostram sibi polliciti: sibi enim alia ratione tutiorique fide prospicere et consulere potuissent. Perfidus, quantum in se est, omnia evertit societatis iura atque officia. Itaque ex commerciorum necessitate patet, iura, quae ex pacto aut contractu oriuntur, esse *perfecta*, et ex iure gentium pendere, quamvis quod ad formam

et effectum ad ius civile aliquando pertineant. A pactis vel contractibus diversae sunt nudaе voluntatis nostrae declarationes, quibus neque in alterum ius nllum transferimus, neque ad perstandum in proposito nos obligamus. Ad pacta propius accedunt, quae dicuntur *promissa imperfecta*, in quibus nullum nos obligandi ius verbis in alterum transferimus, sola autem probitate obligationem contrahimus, nisi is, cui promissum est, sua culpa mutandi consilii causam nobis dederit, seque beneficio indignum praebuerit. Subtiliores variorum contractuum divisiones explicare, nostri non est instituti: praecipuas enumerare satis erit. Contractus generatim distinguuntur ex diversis illorum formis, nempe contractus fiunt *re*, *verbis*, *litteris* et *solo consensu*. *Re* vel *facto* contrahitur rei ipsius traditione, puta, dum res aliqua alteri commodatur. *Verbis* fit contractus, si contrahens sese ad aliquid faciendum sermone obligaverit. *Litteris* contrahitur, si obligatio scriptis firmetur. Haec autem scripto firmata obligatio ad contractus essentiam non pertinet, sed est tantum obligationis contractae testimonium. Neque enim contractus *materialis* cum vera obligatione, quae ex consensu oritur, confundi debet. Plurimi tamen contractus vi legum nullam habent auctoritatem, nisi scripto firmentur.

V. In contractuum obligatione tria sunt spectanda. *Intellectus* nempe, *voluntas* et *materia* circa quam versatur contractus. Quod spectat ad intellectum, id exigit communis utilitas atque humanitas ipsa, ne alicui fraus et damnum inferatur

ob aliquam contrahentis circa res suas incitiam, quae culpa vacat. Itaque contractus iuniorum, qui *minores* dicuntur, quique ob iudicii immaturitatem res suas nondum satis intelligere praesumentur, rarius obligant; idemque dicendum de pactis, qui cum vires mente captis, delirantibus, ebriis contrahuntur. Attamen de ebriorum criminibus aut iniuriis dissimilis est ratio. Quamvis enim rebus suis curandis et administrandis non semper idonei sint homines, sese tamen innocuos et iustos praestare semper tenentur. Quare ebrius, discussa crapula, damnum sua culpa alteri illatum resarcire tenetur. Quod ad immaturum attinet iudicium, in aliis citius, tardius autem in aliis efflorescit idonea commerciis gerendis prudentia. Quare ne pacta omnia aut pleraque maneant dubia et cavillationibus obnoxia, certa aetas in omni coetu est determinanda, ad quam qui pervenerit, is sui iuris censendus est et prudens rerum suarum administrator. Talis autem aetas lege definienda est, ut paucissimi ingenio maturi a rebus suis gerendis arceantur, et paucissimi quoque immaturi et imprudentes ad eas gerendas admittantur, ac proinde iusta aetas determinari debet, in qua plerique homines ea polleant ingenii dexteritate, qua rebus suis vacare possint. Ad defectum intellectus referri debet error circa rem ipsam contractam eiusve *qualitates aestimabiles*. Si aliquis tali errore permotus fuerit ad contrahendum, pacto non tenebitur, et errore deprehenso, quidquid ex pacto solverit, ei reddendum.

Pendet contractuum vis ex contrahentium vo-

luntate aut consensu, qui si tantum sub conditione prestabitur, ea deficiente, nulla est obligatio. Hinc contractus dividuntur in *absolutos* et *conditionales*. Consensum voluntarium impedire potest metus; si nempe iniuste incutiatur metus etiam *respective gravis* ad extorquendum consensum, nullus atque irritus est contractus. Et enim si nulla iuris specie vim sceleratam ad pacta extorquenda intentare liceat, omnia hominum iura evertuntur: in societatem humanam impune grassari poterunt humani generis hostes. Porro metus incussus debet esse *gravis*. Si enim metus fuerit *levis* et *vannus*, non censetur occasionem dedisse contractui. At satis est, ut metus sit *respective gravis*. Nam metus ille idem praestat, quod efficeret metus *absolute gravis*. Praeterea requiritur, ut metus iniuste incutiatur. Nam si metus fuerit iustus, si nempe contrahens aliquid metuat malum, quod iure inferri potest, contractus saltem a contrahente rescindi non potest. Tandem oportet, ut metus incutiatur ad extorquendum consensum. Si enim alia de causa etiam iniuste metus incutiatur, valet contractus.

Quod spectat ad pactorum materiam, oportet, eam esse licitam. Itaque nulla ex pacto nasci potest obligatio, si contractus materia reverentiam Deo debitam violaverit, si perfecto alterius iniuri sit contraria, si nostrae non subiciatur potestati, tandem si lege aliqua prohibeatur. Manifesta quidem est harum conditionum necessitas, quarum tamen aliquas fusius declarabimus, et deinde *usurarios* contractus speciali conclusione refellemus.

VI. Simplicissimus omniumque antiquissimus contractus, ut iam diximus, permutatio est. Is autem dupliciter fieri potest. I. Si neutra res, quae permutationis materia est, aestimetur. II. Si utriusque rei ineatur ratio, iustumque statuatur pretium. Quod ad priorem permutationis speciem spectat, necesse non est, ut servetur aequalitas. Talis enim permutatio mutuae donationi similis est, censeturque alterum alteri donare, si quid res rem aut opera operam excedat. Nemo enim de laesione conqueri potest, nisi dolus intervenerit, et nolenti fiat iniuria. At in altera contractuum specie, ubi rei utriusque pretium instituitur, servanda est aequalitas. Haec enim pacto vel expresso vel tacito continetur. Permutationis species quaedam est *emptio venditio*, dum res pecunia mutatur. Illae duae contractuum species *permutatio* scilicet et *venditio*, dicuntur contractus *onerosi*, quum utriusque contrahentis spectetur utilitas. Sed ut talium contractuum ius explicetur, de rerum pretio aliquid adiungemus.

Rei cuiusvis pretium huic nititur fundamento, quod nempe res ipsa ad usum aliquem sit apta: sine usu nullum est rei pretium. Triplex autem esse potest rerum usus, vel ad necessitatem, vel ad utilitatem, vel tandem ad voluntatem. Primo loco ponendae sunt res necessariae, sine quibus vita humana transigi nullo modo potest. Deinde utiles, sine quibus vita transigitur, sed cum incommodo. Ad ultimum tandem locum reici debent res, sine quibus commode vivere possumus, sed tamen sine luxu superfluisque voluptatibus.

Rerum necessariorum atque utilissimarum saepe exiguum est pretium. Pro insigni enim Dei bonitate res necessariae atque utilissimae solent esse copiosae et facili labore parabiles. Si autem rariores fuerint, vel magna fuerit hominum rebus illis utentium frequentia, apud moratissimas quasque gentes recepta est consuetudo, ut rerum pretium augeatur, quod tamen ultra certos limites facere non licet, pro rerum, temporum, locorum, personarum circumstantiis. Praescribit enim ius naturae perfectum, ut avaritiae causa temporum calamitate non abutamur, et alios, quos velut nosmetipsos amare debemus, immodico rerum necessariorum pretio non opprimamus. In rebus utilibus non absolute necessariis magis etiam licet pretium augere, dummodo tamen absit avaritia, nullumque aliis adferatur grave incommodum. At in rebus superfluis, quae ad luxum et voluptatem pertinent, nullum iure naturae pretium praecipitur, nisi tamen inde oriatur abusus, qui in publicum vel privatum incommodum redundare possit. Itaque ex artis elegantia, ex artificum dignitate, ex hominum eminentium conditione rebus superfluis pretium statui potest. Si tamen voce famaue publica talium rerum pretia fuerint constituta, has ne carius vendere, nec utilius emere licet. In his enim casibus tum qui emit, tum qui vendit ex hac publica regula pretium aestimare tenetur. Duplex autem est rerum pretium, *vulgare* et *eminens*. Vulgare est, quum singulae res singulis rebus aestimantur, ut fit in vulgari permutatione. Eminens autem dicitur, quum

eligitur res una, quae nec magis vulgaris sit nec minus rara, et quae non facile corrumpi possit, eaque velut communis rerum omnium mensura et universale pretium adhibetur: tale est aurum atque argentum. Apud antiquissimos mortales pretio vulgari agitabantur commercia omnia. Aucto autem luxu provecctisque commerciis, necessitas et utilitas commerciorum ad instituendum pretium emens homines impulerunt. Nam ita et facilius commercia omnia etiam cum exteris agere poterant, et singulos contractus expeditius atque commodius perficere. Et quidem permutatio, qua sola ante inventum nummum commercia omnia agebantur, nec semper locum habere potest, quum plerumque alteruter contrahentium rebus illis indigeat, quas alter non possidet: nec facile in dissitis commerciis semper observari potest permutatio. Verum ad praecavendam metallorum adulterationem publicis viris committitur sincera metallorum materiae constructio iustumque pondus, atque ad removendum, quantum fieri potest, fraudis periculum principis imagine aut insigni alia nota exornari solent metalla. Ceterum in civitate, in qua floret cum vicinis commercium, vera nummorum pretia eorumve aestimationem pro ratione, quam ad merces habent, immutare non sinit commercii natura. Non enim legitima apud nos nummorum nomina curat exteri, qui metallorum puriorum quantitatem dumtaxat aestimant. Quare iis mercium pretia respondere debent. Si autem post nummorum nomina legibus constituta, initosque multorum cum multis contractus de numeranda pecu-

nia his nominibus definita, deinde lege nova augetur nummorum pretium, fraudantur *creditorum*; contra autem fraudantur *debitorum*, si pretium imminuatur. Simili ratione non sine gravi civitatis pauperie metallorum inter se aestimatio immutaretur. Nisi enim in eadem ratione immutentur quoque utriusque metalli pretia legitima, exportabuntur nummi, quibus iusto minus imponitur pretium, et invehentur illi, quibus nimium. Tandem si ex aliis metallis vilioribus cudantur nummi, quod dignitate deest, pondere pensandum, alioqui deerit commercii fides, et nulla erunt cum exteris commercia.

VII. Contractus *onerosos* iam attigimus. Alii autem contractus dicuntur *benefici*, in quibus nempe contrahentium alteri commodum aliquod gratis adferri intelligitur. Hi autem contractus tres potissimum distinguuntur, nempe *mandatum*, *commodatum*, et *depositum*, quibus adiungi potest *mutuum gratuitum*. *Mandatum* est: *contractus quo aliquis alterius negotia sibi commissa gratis abeunda suscipit*. Quare si rei gerendae ratio fuerit praescripta, eam vi contractus observare tenetur *mandatarius*, aut suo periculo ad ea discedet. Si vero negotium mandatarii prudentiae et dexteritati fuerit permissum, is perfectae obligationi suoque officio defuisse non censebitur, si eam adhibuit diligentiam, qua in istiusmodi negotiis uti solent viri probi et prudentes. Quare damnum culpa quavis levissima datum reparare non tenebitur, nisi vel summam pollicitus fuerit diligentiam, eamve plane exigat negotii natura. Da-

mi etiam illati reus est, qui in re gerenda sese temerario obtrudit, ubi alii non deerant magis idonei. *Commodatum est: contractus, quo quis rei suae usum gratis alteri concedit.* Tenetur *commodatarius* omnem adhibere diligentiam, et *damnum* levissima etiam culpa datum resarcire: rei *commodatae* alium non debet usum capere quam qui concessus est. Exacto autem tempore, reddenda est res salva, neque magis detrita quam usu concesso voluisse censetur *commodator*. Haec omnia officia facile profiuntur ex perfecto humanitatis iure, quod etiam iubet, ante tempus praestitutum rem domino magis ea indigenti reddendam, vel *damnum*, quod ex restitutionis dilatione oritur, resarciendum. Tenetur contra *commodator* sumtus omnes rei *commodatae* causa factos *commodatario* praestare, nisi ad rei usum fuerint necessarii, atque etiam tantum debet persolvere, quantum res sua sibi facta est utilior, ideoque et ipse factus sit locupletior. A *commodato* distinguitur *mutuum gratuitum*, quod hoc constituitur in rebus *fungibilibus*, quae non in *specie* sed in *genere* redduntur, id est, in aequalibus mensuris, ponderibus aut quantitatibus. Dicuntur enim res *fungibiles* eae, quas numerare, metiri, et ponderare solemus. Illarum rerum ea est natura, ut sine *consumptione* nullus earum sit usus. Quare ex ipsa *mutui* definitione manifestum est, creditorem in *mutuo* alienare rem in *specie*, ac proinde debitorem obligatum esse ad rem ipsam reddendam in *genere*, non modo ratione quantitatis, sed etiam qualitatis. *Depositum*, quod est man-

dati genus, definitur: *contractus, quo quis rem alienam a domino commissam gratis custodiendam suscipit.* *Depositarius* tenetur adhibere sufficientem diligentiam, ac proinde et *damnum* crasiori negligentia seu *lata culpa*, ut vocant, datum resarcire. Praeterea re *deposita* sine domini consensu uti non licet *depositario*, atque ea domino reposcenti debet restitui, nisi exposcatur ad facinus aliquod patrandum, quod *depositarius* iure suo per vim prohibere potest. Haec omnia *depositarii* officia facile patent ex *depositi* natura, atque etiam intelligitur, *depositarium* ab omni sumtu in re custodienda prudenter erogato immunem servandum esse.

VII. Ad hominum pacta, promissa et testimonia de rebus gravioribus confirmanda accedit aliquando *iusiurandum*. Est autem *iusiurandum: actus religiosus, quo ad rem dubiam confirmandam Deus testis et vindex invocatur.* De re leviore aut nulla de causa iurare omnino impium est. Etenim reverentiae erga Deum repugnat, ut sine ulla causa et in rebus levioris momenti Deum testem invocemus. Quare si alia ratione veritas confirmari possit, etiamsi de re gravi agatur, iurare non licet. Tres igitur esse debent *iusiurandi* conditiones. I.^a Veritas. II.^a Gravis necessitas vel magna utilitas. III.^a Iustitia. Oportet nempe, ut res, quae iuramento adseritur, sit vera, aut saltem vera existimetur: ut in gravem necessitatem vel in magnam utilitatem vergat: ut tandem iuramentum fiat de re licita et honesta. Si adfuerint tres praedictae conditiones, iurare licet; nam

in iureiurando nulla est impietas, sed potius pietas. Qui enim religiose iurat, Dei omnia intuentis et gubernantis providentiam simul et iustitiam agnoscit. Iusiurandum pro vario usu vel est *promissiorum* vel *adsertorium*. Hoc ultimum, iudice exigente, dicitur *necessarium*. Si autem litigantium alteruter coram iudice ad iusiurandum litigantem alterum provocaverit, dicitur *iudiciale*. Si extra iudicium sponte fiat, dicitur *voluntarium*. Tandem si in actionibus *criminalibus* ad probationem imperfectam refeilendam exigatur, *purgatorium* dicitur. Ex iuramenti natura manifestum est, quam stricta sit illius obligatio. Etenim obligatio illa profuit non solum ex iure naturae, ad firmanda scilicet pacta inter homines controversiasque dirimendas, sed etiam ex virtute religionis Dei que colendi officio emanat. Quare quum iuramenti obligatio ex virtute religionis divinoque cultu oriatur, religiose servanda sunt iuramenta sive *promissoria* sive *adsertoria*, etiamsi per metum gravem fuerint exorta. Nullus enim metus a religionis obligatione nos potest dispensare. Iuriurando adfuit *votum*, quod est: *promissio religiosa facta Deo, qua ad bonum melius et possibile nos sponte adstringimus*. Ex hac definitione patet, quaenam sint voti conditiones. Oportet nempe, ut ad divinum cultum dirigatur. Et quidem obligationem nullam parit promissio, nisi ab eo, cui oblata est, acceptetur: at Deus acceptare non potest promissionem, quae ad virtutem divinamque cultum non referatur. Deo non potest placere promissio, qua se obligaret aliquis

ad relinquendum, quod melius est, et quod minus bonum est, sectandum. Quare non solum nulla foret talis voti obligatio; sed contra debitam Deo reverentiam peccaret, qui Deo promitteret, quod minus perfectum est, quod proinde Deo placere nequit. Praeterea quum votum sit actus moralis et liber, quo Deus colitur, promissionem Deus non acceptat nisi sit voluntaria, ac proinde vota metu gravi iniuste extorta non acceptat Deus, nulla ergo est votorum illorum obligatio. Ceterum alias voti conditiones votorumque dispensationem explicare ad ius *ecclesiasticum*, non ad philosophicas institutiones pertinet.

IX. Ad contractuum doctrinam refertur gravissima quaestio de *usura*. Vt autem hac de re magni sane momenti, quantum iure naturae licet, disseramus, clare definiendum est, quid usurae nomine proprie veniat. Quum *mutuum* instituat incommodum et utilitatem eorum, qui accipiunt, dubitari non potest, quin contractus ille sit gratuitus, et ex iure humanitatis atque beneficentiae proficiscatur. At persaepe fit, ut creditor aliquid ultra rem commodatam sive *ortem*, ut vocant, sibi stipuletur propter commodum, quod *mutuatario* praestat, atque talis stipulatio *usura* vel *fenus* appellatur. Itaque distinguendum est *mutuum gratuitum* a non *gratuito*. Primum nempe est contractus, quo datur alicui res *fungibilis*, ea lege ut tempore condicto reddendae sint aequales rerum similium quantitates; alterum vero est contractus, quo usura exigitur. Res maxime fungibiles sunt nummi. Praeter contractura

mutui etiam committi potest usura in contractu, qui *societatis* dicitur. Contractus *societatis* nomine intelligitur contractus plurium, qui ad negotiationem quaestumque communem conferunt pecuniam, operam, industriam, aut aliquid aliud *pretia aestimabile*. Porro ut cum aequitate fiat talis contractus, necesse est, eum, qui pecuniam vel quodlibet aliud societatis sorti committit, a fortuitis casibus id, quod tradit, salvum atque immune non exigere. Oportet etiam, ut singuli socii quidpiam in commune sive pecuniam sive industriam sive quodlibet aliud ad societatis usum conferant. Tandem necesse est, ut lucrum, damnum, sumtus inter socios dividantur, habita ratione eorum, quae singuli ad societatem contulerint. AEquitas enim postulat, ut fructuum copia uberior sit aut parcius pro maiori vel minori sociorum periculo, pro maiori vel minori labore. Si autem contractus his careat conditionibus, in usuram degenerat. Porro quamvis ratione mutui aliquid ultra sortem exigere usurarium sit, non tamen praetermittendi sunt vulgatissimi duo tituli, quorum vi mutuans aliquid praeter sortem exigere potest: nimirum ob *damnum emergens* et *lucrum cessans*. Si mutuum certa sit ac vera causa damni, non autem culpa mutantis: si summa, quae praeter sortem accipitur, maior non sit damno quod accidit mutantis: si mutuarius de damno illo moneatur, ita ut penes ipsum sit pecuniam reddere, aut censu aliquo damnum redimere; in iis casibus ratio damni emergentis ab usura eum eximit, qui praeter sortem aliquid exigit. Simili ratione ob lu-

crum cessans immunis sit ab usura, si pecunia negotiationi exposita sit rei frugiferae destinata: si mutuans nullas alias habeat otiosas pecunias, si enim habuerit, vi mutui detrimentum lucri cessantis non patitur: si lucrum sit probabile, nec satis est, quod sit simpliciter possibile. Tandem necesse est, ut deducantur sumtus, qui in re frugifera, quae emeretur, colenda aut conservanda necessarii sunt. Hae sunt damni emergentis et lucri cessantis conditiones, quae contractum mutui ab usura liberant. Verum urgente gravi necessitate cuique licitum est mutuum etiam cum usurae conditione accipere. Etenim rem in se licitam petit, qui petit mutuum, et praeter eius voluntatem accidit, ut sibi sub usurae onere concedatur. Sed probe notandum est, gravem esse oportere necessitatem hanc, ut nempe propriae necessitati vel etiam proximi succurrat, non autem ut superfluis abundet, et ut maiores sibi non necessarias opes accumularet. His de usura generatim praemissis, sit

CONCLUSIO.

USURA LEGE NATURALI PROHIBETUR.

Prob. AEquitati naturali contrarium omnino esse usuram, facile patet, si contractus usurae laque corruptos consideremus atque explicemus. Ponamus itaque, alterum a me mutuum petere, quo tempore rem meam vendere constitui, pecunia in nullum usum convertenda, atque mutuum illum peti fingamus ad usus necessarios, non ad ne-

gotiationem exercendam, neque ut *mutuatarius* fiat locupletior. Ex perfecto humanitatis iure certum est, nihil praeter pecuniam mutuam statuto tempore reddendum esse. Etenim praescribunt mutua hominum officia, ut quantum est in nostra potestate, aliorum miseriam sublevemus, iisque opem feramus. Porro in hoc casu si exigantur usurae, non solum pauperis inopia non sublevatur, sed contra in extremum paupertatis statum conii-citur, qui opem nostram implorat. Quod quidem humanitati repugnat, praesertim si ex mutuo nullum nobis damnum emergat, et nullum inde lucrum cesset. Neque etiam sub lucri cessantis vel damni emergentis titulo usuram a paupere licet repetere. Quamvis enim nullo stricto iure teneamur cum nostro damno alteri benefacere; nullum tamen opprimere, perfecto humanitatis iure obligamur. Ac proinde in hoc casu usura non quidem iustitiam sed amicitiam proximo debitam laederet. Tandem si pecunia non sit nobis frugifera, eamque in nostram utilitatem convertere aut non velimus aut non possimus, tunc *vi mutui* usuram repetere non possumus ab eo, in cuius manibus sit frugifera, multo minus si frugifera non fuerit. Et quidem nomina illa: *vi mutui, matuum qua mutuum*, nihil aliud significant nisi mutuum, quod alteri *vi humanitatis et beneficentiae* praestare volumus aut debemus. Si igitur tales obveniant casus, in quibus hos beneficentiae actus alteri debemus tribuere: *mutuum est, qua mutuum*, quod in alium contractum convertere non licet, nec proinde usuram ullam stipulari aut accipere.

Si largitio pecuniae non sit *mutuum qua mutuum*, sed habeat rationem aliquam *damni emergentis et lucri cessantis*, iam in contractu *non gratuito* seu in societate pecuniam collocare licitum est. Quamvis enim nummi non sint res frugiferae, nummis tamen res frugiferae comparari possunt, atque pecunia, quam *sterilem* appellat Aristoteles, eo quod nullos fructus naturales gignat, *civiliter* tamen fecundissima est, fructusque gignit uberrimos, immo et commodorum fructuumque omnium instrumentum est. Verum in omni contractu longe abesse debet usura, atque contractum quemlibet sequentibus conditionibus et iam antea recensitis munitum esse oportere, ex ipso iure naturali demonstratur. I. Necessum est, ut singuli socii aliquid aptum ad lucrum faciendum in commune conferant, sive pecuniam sive operam aut aliquid aliud *pretio aestimabile*. Etenim iuri naturae repugnat, ut qui in societate nihil confert utile, emolumenta ex societate percipiendi ius usurpet, idque faceret sine ullo iure. II. Lucri mensura maior vel minor erit pro maiori vel minori pretio atque copia rerum, quas socius quilibet in societatem contulit. Nempe in societatis contractu iura et obligationes sociorum pro data portione et notissimis arithmeticae regulis aestimantur. Si enim aliquid exigeretur praeter rei collatae proportionem, id fieri non posset sine aliorum sociorum detrimento, ac proinde sine violato humanitatis iure. III. sumtus, damnum ac periculum inter socios communia esse debent, servata tamen ut antea rerum proportione. AEquitas

enim postulat, ut qui *sentit commodum, sentiat et incommodum* pro data ratione. IV. Si res vel pecunia in societatem collata citra socii culpam perierit, perire debet ei, qui contulit; hic enim retinet rei collatae dominium. Porro ratio postulat, ut *res, quae periit, domino suo pereat*. V. Quum damnus et lucrum sociis communia esse debeant, hinc manifesta est altera conditio, ut certa non reddatur res collata, sive, ut dicunt, *sors principalis*, etiam concessa aliis sociis maiori parte lucri. Ita si spes sit ex centum aureis in societatem collatis tibi obventurum esse lucrum decem nummorum, ex iis quinque remittis pro *adsecuratione sortis*, ut dicunt, ubique retines quinque: hunc contractum, quem *adsecurationis* seu contractum *triplicem* appellare solent, societatis iuri contrarium esse manifestum est. Et quidem violatur aequalitas in societate necessario servanda; in hoc enim contractu socius fit lucri particeps, non autem damni. Et certe pecunia non potest esse frugifera, nisi industria utentis vel periculo negotiationis. Porro si integra tutaque maneat *sors principalis*, usus pecuniae tantum conceditur, pecunia nulli periculo exponitur, ac proinde nullum domino fructum parere potest. Porro talis contractus est *contractus mutui*, qui gratuitus esse debet. Praecipua enumeravimus contractuum vitia, ad quae referri posse alia omnia, ex solvendis objectionibus patebit. Quare generatim demonstravimus, iuri naturali contrariam esse usuram. Et quidem furti speciem quamdam continere usuram evidens est. Quod enim alienum est vel proprio

iure usurpant feneratores *invito domino*, qui vel necessitate vel lucri spe et cupiditate id invito concedit, quod negare vellet, si mutuum aliter posset obtinere. Quae quum ita sint, colligitur, in his contractibus non secus ac in furto necessariam esse restitutionem. Atque fenerator non solum tenetur restituere usuras acceptas et fructus, qui ex mera industria non proveniunt, sed etiam omne lucrum cessans et damnus emergens, utpote quia possidet rem alienam sine iusto titulo. Hinc si fenerator ante mortem non restituerit, tenentur heredes bona per usuram accepta restituere, si quae exstent *secundum se et in natura*, ut dicunt; sin minus, tenentur eorum valorem restituere ex aliis feneratoris bonis; nam onus restituendi annexum est bonis, ac proinde ad eorum possessorem transit. Ceterum in hac quaestione praetermittemus sacrae scripturae testimonia, ecclesiae definitionem atque theologorum auctoritatem; illud enim probationum genus omni quidem exceptione maius ad philosophos non pertinet. Satis erit observare, ipsis quoque veteribus philosophis, Platoni, Aristoteli, Catoni, Ciceroni, Senecae, Plutarcho, aliisque plurimis solo lumine naturali innotuisse usurae malitiam, eamque velut societatis pestem legum poenarumque severitate reprimendam. Ex his omnibus sic concludere licet: iuri naturali adversatur lucrum illud, quod perfecta humanitatis iura offendit, quod legitime non acquiritur, et furti speciem quamdam continet; atqui talis est usura; ergo usura lege naturali prohibetur.

SOLVVNTVR OBIECTIONES.

Obiect. 1. Frequentissimi sunt in Italia *montes*, qui *pietatis* dici solent. Horum montium usus coepit in Italia sub initium saeculi xvi. nec sine gravissimis celeberrimorum theologorum querelis. Atque in primis cardinalis Caietanus doctum ea de re opusculum vulgavit, montesque pietatis reprehendit. Idem fecere alii doctissimi theologi, donec summus pontifex Leo X. in synodo lateranensi talium montium institutionem approbavit. Porro montes pietatis ex pecunia mutuata usuram accipiunt. Sunt enim cumulus pecuniarum auctoritate publica institutus ad indigentium commoditatem. Hi autem montes ex mutuata pecunia aliquid ultra sortem ac proinde usuras exigunt; unde sic argumentantur nonnulli: licita est usura illa, quam non solum publicus usus confirmat, sed etiam concilium lateranense V. sua auctoritate approbavit; atqui usuram publicus usus atque etiam concilium lateranense approbavit; ergo usura licita est. Resp. dist. min., appositis conditionibus, quae contractus illos ab usurae nota liberant, C. min., secus, N. min. et cons. Non sine quibusdam conditionibus *montes pietatis* institui licet. Oportet nempe, ut id quod ultra sortem exigitur, non ratione mutui exigatur, sed ratione damni emergentis, atque titulo administrationis, quatenus nempe sustentandis locorum ministris id, quod exigitur, inservire potest. Etenim ad montium conservationem conducuntur ministri, qui-

bus merces aliqua debetur. Porro si ex ipsa sorte haec reddenda foret, damnum ex mutuo emergeret, atque brevi exhaurirentur montes illi. Itaque quum montium institutio ordinetur ad eorum, qui mutuum accipiunt, utilitatem, ut nempe paratam semper inveniant pecuniam; aequitatis ratio postulat, ut talis commodi ratione ministrorum labor et diligentia iusta mercede non defraudentur, et ut ii qui sentiunt commodum, sentiant et incommodum. Verum si desint conditiones illae, si exigantur immoderatae usurae, maiores scilicet quam pro debita ministris mercede, et ut huiusmodi loca in immensum divitiis angeantur; talis institutio cum iure naturae consentire nequam potest.

Obiect. 2. Commodum omne pretium suum habet; nam pretii origo a commodo est. Porro praesens parataque pecunia maximum praebet commodum, ac proinde et pretio aestimabilis est; igitur qui pecuniam mutuo dat, se ipsum defraudat commodo maximo, damnumque emergens et lucrum cessans patitur. Vnde sic argumentari licet: ratione *mutui, qua mutuum est*, exigere potest usura, si mutuum cum damno emergente et lucro cessante necessario nexu sit coniunctum; atqui mutuum semper coniunctum est cum damno emergente et cum lucro cessante; ergo vi mutui semper aliquid exigere licet. Resp. N. min. Quamvis pecunia sit commodorum omnium, ut ita dicam, instrumentum, haec tamen ex natura sua frugifera non est, sed negotiationis sorti exponi debet. Itaque si aliquis sterilem servans pecuniam eam-